

12
ACTA MVSEI APVLENSIS

APVLVM X

ARHEOLOGIE — ISTORIE — ETNOGRAFIE

IN MEMORIAM AVRAM IANCU

1872—1972

EXTRAS

OCTAVIAN ILIESCU

I.YSIMACH DE AUR, GASIT LA SARMIZEGETUSA
REGIA

MCMLXXII

BA II 608213

Octavian Iliescu
2 IV 1973, Bucuresti

LYSIMAH DE AUR, GASIT LA SARMIZEGETUSA REGIA

Fig. 1. Stater de aur purtind numele lui Lysimah, găsit la Sarmizegetusa Regia (mărime 2×1).

Av. Capul divinizat a lui Alexandru cel Mare spre dr., purtind diademă și coarneau lui Zeus Ammon. Deasupra creștetului un mic glob.

Rv. ΒΑΣΙΛΕΥΣ in dr. ΛΥΣΙΜΑΧΟΥ in st., de sus in jos. Athena, cu coif corinthian, șezând pe tron spre st., ținând in dr. o Nike și rezemându-și mâna st. pe scut; in dreapta zeiței lancea, in poziție oblică. In câmpul st., sub mâna dr. a Athenei, un cap de leu spre st.; in exergă, monogramele reproduse alăturat, in fig. 2; in câmpul dr. semiluna.

Stater 19 mm 8,51 g (înreg. la nr. 1 643 din 25 noiembrie 1960). Excelent conservat (fig. 1).¹

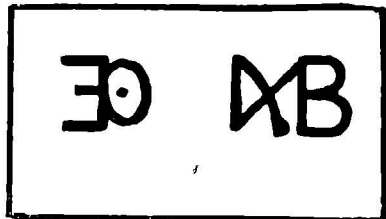

Fig. 2. Monograme înscrise în exerga aceluiași stater.

¹ Publicat sumar de Octavian Iliescu, *Cabinetul numismatic*, în *Caiet selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Bibliotecii Academiei R.P.R.*, 1 ianuarie — iunie 1961. pp. 386—387, nr. 38.

Staterul descris mai sus a fost achiziționat în 1960 de către Cabinetul numismatic al Bibliotecii Academiei Republicii Socialiste România. Anterior, a făcut parte din colecția lui Gheorghe Tătărescu. Din informațiile culese cu prilejul achiziționării acestei piese, a reieșit că ea ar fi fost găsită prin 1932—1933 la Sarmisegetusa Regia, cetatea dacică de la Grădiștea de Munte (com. Orăștioara de Sus, jud. Hunedoara), în condiții care, din păcate, nu au putut fi precizate. Se afirmă că ar fi fost primită în dar de către fostul ei deținător, cu prilejul unei vizite la fața locului, puțin timp după descoperire.

Simbolul din câmpul st. — capul de leu — ne arată cu certitudine atelierul monetar emitent: orașul Lysimachia, Chersonesus Thraciae.² Monedele bătute de acest oraș, purtând numele lui Lysimah (323—281 î.e.n.) și simbolul cap de leu spre st., cu diverse monograme, reprezintă, după clasificarea lui Edward T. Newell,³ emisiuni postume. Pentru a ajunge la această clasificare, rămasă de altfel inedită,⁴ cercetătorul american citat a studiat un material considerabil, provenind mai cu seamă din câteva tezaur deosebit de prețioase, ca elemente de datare. Fără a cunoaște criteriile care i-au permis lui Newell să stabilească această clasificare, reținem și noi aceeași datare pentru staterul găsit la Sarmisegetusa Regia: o emisiune post 281 î.e.n., deci emisiune orășenească și nu regală. De altfel, într-o lucrare recentă, tratând despre monedările care au funcționat autoritatea lui Lysimah,⁵ asemenea stateri nu figurează printre emisiunile atelierului monetar de la Lysimachia, fiind prin urmare considerați ca emisiuni postume. O datare mai precisă este însă de așteptat de la noi cercetări.⁶

² Cf. L. Müller, *Die Münzen des thrakischen Königs Lysimachus*, Copenhaga, 1858, pl. III, nr. 42, tetradrahmă emisă la Lysimachia, cu același simbol-cap de leu spre st. —, monograma ΘΕ ca în fig. 2 de mai sus, dar a II-a monogramă neclară; Margaret Thompson, *Sylloge Nummorum Graecorum. The Burton Y. Berry Collection. Part I Macedonia to Attica*, New York, 1961, nr. 400—401, tetradrahme cu simbol cap de leu și diverse monograme, emise la Lysimachia; aceeași autoare, *The Mints of Lysimachus*, în *Essays in Greek Numismatic Presented to Stanley Robinson*, edited by C.M. Kraay and G.K. Jenkins, Oxford, 1967, p. 182, nr. 15, tetradrahmă având ca simbol cap de leu din față și monograma ΘΕ ca în fig. 2 de mai sus, emisă la Lysimachia între anii 297/296—282/281 î.e.n. Mulțumesc colegului Gh. Poenaru Bordea pentru amabilitatea de a-mi fi semnalat această ultimă lucrare.

³ Margaret Thompson, *Sylloge Nummorum Graecorum ...*, nr. 400—401 (și nota introductivă aferentă).

⁴ Moartea l-a surprins pe Edward T. Newell înainte de a-și fi definitivat pentru tipar întreaga sa operă de clasificare a emisiunilor monetare elenistice.

⁵ Margaret Thompson, *The Mints of Lysimachus*, loc. cit., pp. 163—182.

⁶ Cu titlu de exemplu, semnalăm că în marele tezaur găsit în 1895 la Anadol, lângă Reni nu figurează nici un exemplar similar celui descris mai sus. Tezaurul de la Anadol cuprindea peste 1 000 de stateri de aur, emisiuni purtând numele regilor Filip al II-lea, Alexandru cel Mare, Filip al III-lea, Lysimah, Seleucus I și Demetrius Poliorcetes; un număr de peste 900 exemplare, provenind din acest tezaur, se păstrează astăzi în colecția Muzeului Ermitaj de la Leningrad. Data ascunderii în pământ a tezaurului de la Anadol a fost fixată între 228 și 220 î.e.n. de către un alt remarcabil cunoscător al emisiunii monetare elenistice: Henri Seyrig *Monnaies hellénistiques. Troisième série XV. Date et circonstances du trésor d'Anadol*, în *Revue numismatique*, 6e série, XI (1969), pp. 40—45 (tot acolo și bibliografia anterioară privitoare la acest tezaur, la care e adăugat: Octavian Iliescu, *Monede grecești*, în *Caset selectiv de informare asupra creșterii colecțiilor Bibliotecii Academiei R.P.R.*, 12, aprilie-iunie 1965, pp. 277—278. Ar urma ca emisiunea de stateri ai orașului Lysimachia, de tipul celui descris mai sus, să fie ulterioară anilor cca. 228—220 î.e.n. Problema datării acestei monede rămâne în orice caz deschisă.

Problema datării staterilor de aur de tip Lysimah, găsiți în Dacia, adesea în cantități apreciable, nu este lipsită de importanță. A determina data de emisiune a acestor monede înseamnă, evident, a stabili și momentul pătrunderii lor în spațiul carpato-dunărean, ceea ce va duce în același timp la înțelegerea mai corectă a împrejurărilor istorice care au generat acest aflux de piese de aur în cadrul societății tribale geto-dacice. Din nefericire, imensa majoritate a descoperirilor semnalate pînă în prezent — din care cele din zona munților Orăștiei constituie o parte covârșitoare — nu ne poate fi de nici un folos în scopul mai sus arătat, deoarece piesele componente s-au pierdut în cursul vremii și nu mai pot fi examinate astăzi, în lumina noilor cercetări. Acest examen este posibil numai în cazul puținelor exemplare care mai există încă și a căror proveniență din Dacia este certă. Cu atît mai important ne apare, într-o asemenea împrejurare, staterul de tip Lysimah, prezentat în nota de față. Firește, problema determinării datei de emisiune nu se limitează numai la staterii, regali sau orășenești, de tip Lysimah; ea este la fel de însemnată și în cazul tuturor emisiunilor de aur și argint purtînd numele regiilor Macedoniei, Thraciei sau Syriei, dacă monedele respective au fost găsite cu siguranță pe teritoriul țării noastre.⁷

Să revenim la descoperirile de lysimahi de aur provenind din regiunea cetăților dacice din munții Orăștiei. Cel mai mare tezaur descoperit vreodată pe teritoriul României a ieșit la iveală chiar în această zonă, undeva în apropierea rîului Strei⁸, pe la 1540; acest tezaur cuprindea nu mai puțin de 40 000 de stateri de aur purtînd numele lui Lysimah.⁹ Apariția unui număr atît de mare de lysimahi a avut o puternică influență nu numai asupra vieții economice era vorba de o cantitate de peste 300 kg de aur — ci și asupra vieții spirituale a Transilvaniei. Atrăgînd atenția contemporanilor prin frumusețea lor artistică, tezaurul de pe apa Streiului a contribuit la dezvoltarea gustului de a colecționa monede antice, unul din marii colecționari ai vremii fiind G. Martinuzzi, episcop de Oradea, tezaurar, apoi cardinal și guvernator al Transilvaniei.¹⁰ După asasinarea sa, la 17 decembrie 1551,

⁷ Singurul tezaur prezentat pînă astăzi în astfel de condiții este acela găsit la Gildău (jud. Ialomița); Bucur M i t r e a, *Notă suplimentară cu privire la tezaurul de stateri de aur de la Alexandru cel Mare, descoperit la Gildău (jud. Ialomița)*, în *Studii și cercetări de numismatică*, IV (1968), pp. 327—329. Sînt emisiuni ale monetarilor de la Pella, Amphipolis, Lamp-sacus, Milet, Tarsus, Salamina din Cipru și dintr-un oraș rămas neidentificat; piesele datate se egalonează în intervalul 336—319 î.e.n. Tezaurul de la Gildău pare a fi cea mai veche prezență de stateri alexandrină pe teritoriul României.

⁸ Interpretînd știrile consemnate în izvoare, cercetătoarea clujeană Iudita Winkler a ajuns la concluzia că acest tezaur s-a găsit de fapt la Grădiștea de Munte, ceea ce ni se pare plauzibil. Această părere a fost formulată într-o lucrare despre monedele Koson, aflată sub tipar și pe care autoarea ne-a pus-o la dispoziție cu multă amabilitate; îi aducem și aici mulțumirile noastre.

⁹ Cu privire la tezaurul de pe Strei, a se vedea: I. M a r ț i a n, *Comori ardelenne*, în *Buletinul Societății numismatice române*, XVI (1921), pp. 15—18; Bucur M i t r e a, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della conquista*, în *Ephemeris Dacoromana*, X (1943), p. 49, sub nr. 21 (cu bibliografia anterioară). După unele izvoare, s-ar părea că împreună cu lysimahi, s-au găsit și monede de aur Koson.

¹⁰ Despre Martinuzzi, v. *Istoria României*, II, (Buc., 1962), pp. 638, 800, 932, 936.

de către mercenari ai generalului Castaldo, s-au găsit în castelul său de la Vințul de Jos, printre altele, 4 000 de lysimahi de aur¹¹, provenind fără îndoială din tezaurul mai sus amintit. Mai mult, interesul stîrnit de această descoperire a fost atât de mare, încît monede de tip Lysimah au fost contrafăcute în unele monetării ale Transilvaniei, fiind folosite în viața de toate zilele ca piese de uz curent. Circulația acestor pseudo-lysimahi de aur, valorînd de la doi pînă la o sută de ducați — avînd deci o greutate între șapte și 350 g — este menționată de o serie de documente din Transilvania și Ungaria, documente ce se înșiră de la 1566 pînă la 1759.¹² Iar tezaurul găsit la 24 noiembrie 1965 la Baia Mare¹³ a adus la lumina zilei trei asemenea „lysimahi”, în greutate de 32,33 g, 34,86 g și 34,90 g¹⁴ și care au fost considerați inițial tetrastateri emiși de regele Thraciei la Pergamum¹⁵, dar care în realitate reprezintă contrafaceri în aur ale unei tetradrahme de argint de tip Lysimah.¹⁶ Probabil, tot la asemenea contrafaceri fac aluzie și două documente, unul din 1579, al doilea din 1586, care menționează așa numiții *bani păgîni*, unii din ei fiind bătuți din argint în monetăria de la Cluj.¹⁷

A doua mare descoperire de lysimahi de aur, de data aceasta din imediata apropiere a cetății dacice de la Grădiștea de Munte, Sarmizegetusa Regia, a avut loc în 1802—1803, cînd, în mai multe rînduri, au apărut cîteva sute de exemplare.¹⁸ Aceste descoperiri succesive au determinat autoritățile locale să întreprindă cercetări cu caractre arheologic la Sarmizegetusa dacică, în scopul de a intra în posesia marilor tezaure, a căror existență o bănuiau acolo. Rezultatul a fost însă cu totul altul decît cel scontat: scoaterea la iveală a vestigiilor dacice din această zonă.¹⁹

Dacă la descoperirile amintite mai sus vom adăuga un lysimah găsit la Hațeg²⁰ și exemplarul descris în rîndurile precedente, vom avea un tablou, pe cît se poate, complet, al prezenței acestor monede în regiunea cetăților

¹¹ I. Marțian, *op. cit.*, p. 16, citînd cronic lui Wolfgang Bethlen, *Historia de rebus transilvanicis*, Sibiu, I, 1782, p. 512.

¹² Horváth Tibor Antal, *Adalékok a tizes aranyak forgalmához*, în *Numizmatikai közlöny*, LX—LXI (1961—1962), pp. 54—56.

¹³ Eugen Chirilă și Octavian Bănduța, *Tezaurul monetar de la Baia Mare*, Baia Mare, 1966, 52 pp. + XI pl.

¹⁴ *Ibid.*, p. 34, Octavian Iliescu, *Les „tétrastatères” de Lysimaque, trouvés à Baia Mare*, în *Studii clasice*, X (1968), p. 87.

¹⁵ Bucur Mițrea, *Descoperiri recente și mai vechi de monede antice și bizantine în Republica Socialistă România*, în *Studii și cercetări de istorie veche*, 18 (1967), 1, pp. 189 și 191; idem, versiunea franceză, în *Dacia N.S.*, XI (1967), pp. 377—379; idem, *Tétrastatères d’or de Lysimaque, roi de Thrace*, comunicare prezentată la Congresul internațional de numismatică de la Copenhaga, la 29 aug. 1967 (rămasă inedită).

¹⁶ Octavian Iliescu, *op. cit.*, pp. 88—89.

¹⁷ Paul Gyula, *Expresia „bani păgîni” în documente din secolul al XVI-lea*, în *Acta Musei Napocensis*, VI (1969), pp. 553—556.

¹⁸ Sigismund Jakó, *Cercetări arheologice la cetatea Grădiștea Muncelului în anii 1803—1804 (Contribuții la istoria arheologiei din țara noastră)*, în *Acta Musei Napocensis*, III (1966), pp. 107—108, 116, 118; idem, *Date privitoare la cercetările arheologice de la Grădiștea Muncelului în anul 1803*, *ibid.*, V (1968), pp. 433—443 (publicarea documentelor respective).

¹⁹ Idem, *Cercetări arheologice ...*, pp. 113—120; *Date privitoare ...*, pp. 434—443.

²⁰ Roska Márton, *Thesaurus antiquitatum Transilvanicarum. I. Praehistorica. Erdély régészeti repertoriuma*, I — Óskor, Cluj, I, 942, p. 105, nr. 21.

dacice din munții Orăștiei. Ele constituie rămășițe ale marilor tezaure acumulate în cursul timpului de regii daci și îngropate, ici și colo, în această regiune, dar mai ales la Sarmizegetusa Regia, în ultimele zile ale existenței statului dac condus de Decebal.²¹ O mărturie a evenimentelor petrecute în acele zile este și staterul de aur, al cărui studiu a prilejuit această notă.

OCTAVIAN ILIESCU

²¹ Cf. I. I. Russu, *Comorile regelui Decebal*, în *Sargetia*, IV, 1966, pp. 97—107.

LYSIMAQUE D'OR, TROUVÉ À SARMIZEGETUSA REGIA

RÉSUMÉ

L'auteur présente un staère d'or frappé au nom de Lysimaque, trouvé en 1932—1933 à Sarmizegetusa Regia, place forte dace sise dans la proximité de la localité Grădiștea de Munte (dép. de Hunedoara) (fig. 1). Il montre au revers les symboles suivants: tête de lion à gauche, dans le champ gauche, et croissant, dans le champ droit; à l'exergue, il y a deux monogrammes (reproduits à la fig. 2). Le lieu de frappe en est par conséquent la ville de Lysimacheia, au Chersonèse de Thrace. Selon le classement (resté inédit de Newell, ce staère est une émission posthume de la ville précitée. Vu le fait que telle émission n'est pas représentée dans le grand trésor d'Anadol, récemment daté par M. Henri Seyrig entre 228 et 220 av.n.è., l'auteur estime que le staère en question serait postérieur à cette date, mais sa datation reste encore sujette à de nouvelles recherches.

En analysant les découvertes similaires faites dans les environs du bourg dace Sarmizegetusa Regia, l'auteur conclut que les nombreux lysimaques d'or, souvent accompagnés par des kosous d'or, trouvés dans ces lieux, témoignent de l'existence des grands trésors royaux, dispersés et enfouis par les Daces au moment de la défaite infligée en 106 par les légions de Trajan.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. Statère d'or, frappé au nom de Lysimaque, trouvé à Sarmizegetusa Regia — Grădiștea de Munte (dép. de Hunedoara). Grandeur 2 × 1.

Fig. 2. Monogrammes inscrits à l'exergue du même staère.